

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ СЛАВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 001.32(497.5):39.001.891

М. Ю. Карацуба

ЕТНОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ ХОРВАТСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК І МИСТЕЦТВ: ДО ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАНРОЛОГІЇ

У статті розглянуто окремі теми й наукові напрями діяльності хорватських дослідників-фольклористів, зокрема, мовиться про наукових співробітників Хорватської академії наук і мистецтв. Автор має за мету показати історію розвитку цієї академічної установи в ретроспективі. Провідні наукові співробітники Академії репрезентували одне з найяскравіших наукових видань, що було опубліковано наприкінці XIX ст., – «Збірка на базі матеріалів традиційної літератури 1888 року», відома нині під назвою «*Odbor za narodni život i običaje*» («Підбірка матеріалів з народного життя і звичаїв»). Усі профільні праці з етнології та фольклористики в Хорватії базуються на основних правилах, закладених саме в цій збірці.

Ключові слова: фольклористика, фольклоризм, завдання та функції фольклору, культурна антропологія, етнологія.

В статье рассматриваются отдельные темы и научные направления деятельности хорватских исследователей-фольклористов, в частности, речь идет о научных сотрудниках Хорватской академии наук и искусств. Автор ставит перед собой цель представить историю развития этой академической организации в ретроспективе. Ведущие научные сотрудники Академии репрезентовали одно из самых ярких научных изданий, которое было опубликовано в конце XIX века, – «Сборник на базе материалов традиционной литературы 1888 года», известный сегодня под названием «*Odbor za narodni život i običaje*» («Подборка материалов из народной жиз-

ни и обычаев»). Все профильные труды по этнологии и фольклористике в Хорватии зиждутся на основных правилах, заложенных именно в этом сборнике.

Ключевые слова: фольклористика, фольклоризм, задачи и функции фольклора, культурная антропология, этнология.

The article deals with particular topics and research activities of Croatian investigators, folklorists, including scientists of the Croatian Academy of Sciences and Arts. The author aims to show the history of this academic institution in retrospective. Leading researchers of Academy represented one of the brilliant scientific publications that was published in the late 19th century – «A collection on the basis of materials of traditional literature of 1888», known as «Odbor za narodni život i običaje» («A collection of national life and traditions»). All main works on ethnology and folklore in Croatia are based on the rules laid down in this collection.

Keywords: folklore, folklorizm, objectives and functions of folklore, cultural anthropology, ethnology.

Насамперед зауважимо, що хорватська етнологія і фольклористика народжені й функціонують на терені двох значних інституцій – Хорватської академії наук і мистецтв (далі – ХАНМ) та Матиці хорватської. Такої думки дотримується співробітник ХАНМ Якша Приморац, відомий дослідник питання становлення та розвитку хорватської фольклористики й етнології в академічних установах Хорватії. Переломні моменти в розвитку цих важливих дисциплін припадають на останню чверть ХІХ ст., коли обидві установи поставили перед собою одне з найважливіших завдань – зібрати якомога більше етнологічних і фольклористичних матеріалів відповідно до позитивістських орієнтирів у всіх країнах, де проживають хорвати та інші південнослов'янські народи. Представляючи історію розвитку ХАНМ у ретроспективі, зазначимо, що важливою подією ще наприкінці ХІХ ст. для етнологічної та фольклористичної науки було формування «Збірки на базі матеріалів традиційної літератури 1888 року» як важливого фольклористичного видання,

яке тепер має назву «*Odbor za narodni život i običajе*» («Підбірка матеріалів з народного життя і звичаїв»). У 1896 році побачив світ перший примірник академічної збірки під назвою «*Zbornik za narodni život i običajе*» («Збірка з народного життя і звичаїв») і перший випуск «Хорватських народних пісень» Матиці хорватської. Можна з упевненістю стверджувати, що всі основні дослідження з етнології та фольклористики в Хорватії базуються на постулатах, які закладено в працях, включених до цих двох видань. Наприкінці XIX ст., зокрема в 1897 році, Антун Радич став упорядником і редактором зазначеної «Збірки...», і вже в другому номері вийшла друком його етнографічна праця-передмова під назвою «*Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*» («Основні відомості про збирання й вивчення реалій з народного життя»). Без перебільшення, саме цю подію характеризуємо як заключний етап формування сучасної хорватської етнологічної науки і фольклористики.

Зі становленням цих структур, їх розвитком у новому, досконалішому форматі (мовиться про Академію та Матицю) пов'язані масштабні зміни в хорватській науці, виникнення нових важливих інституцій, наприклад: колишня кафедра, а тепер – Відділення етнології Філософського факультету в м. Загребі, також колишній Інститут досліджень народної творчості, нині – Інститут етнології і фольклористики (Загреб), етнографічні музеї та фольклористичні збірки, спрямовані на вивчення гуманітарних і суспільних дисциплін.

Високому рівню діяльності Етнологічної комісії від самого її заснування (XIX ст.) до періоду між двома світовими війнами сприяла активна участь таких визначних науковців, як доктор Антун Радич і академік Драгутин Боранич. Наступний етап формування етнологічної та фольклористичної дисциплін припав на період від завершення Другої світової війни й орієнтовно до 1962 року, коли функціонувала основна академічна етнологічна установа, що її було перейменовано пізніше, у

1993 році, на Відділення етнології ХАНМ. Комісія, що спрямовувала свою діяльність на підготовку збірки під назвою «Підбірка матеріалів з народного життя і звичаїв», тоді функціонувала під егідою академіка Бранимира Гушича як координаційна спільнота міжінститутської співпраці, практично була одним з основних етнологічних центрів. Необхідність у діяльності Комісії була зумовлена потребою в системних етнологічних і фольклористичних дослідженнях, звернених до позитивістських засад у різних регіонах тодішньої Хорватії, особливо в тих, що найбільше постраждали під час війни, а також можливістю зміцнення старих і новозаснованих етнологічних наукових установ. Учасники Комісії, зокрема Мар'яна Гушич, Весна Чулинович-Константинович, Мірко Маркович і Зоріца Шімунович-Петрич, займалися документуванням архівних матеріалів «Збірки з народного життя і звичаїв». У зв'язку із цим у різних регіонах Хорватії було здійснено чимало масштабних етнологічних та антропогеографічних розвідок, особливий акцент зроблено на пошуку матеріалів, пов'язаних зі стародавніми народними звичаями – підготовкою текстильних виробів, старовинними промислами та сакральною архітектурою. В інституції від 1980 до 1992 року було реалізовано проект «*Život i tradicijska kultura Hrvata*» («Життя і традиційна культура хорватів»), яким керував академік Андре Мохоровичич. Науковий проект «*Genološki aspekti folkloristike*» («Етнологічні аспекти фольклористики») 1996 року передував створенню нового спільного проекту Академії та Інституту.

З 2002 року розпочалася модернізація Відділення етнології. До спільного проекту Академії й Інституту під назвою «*Etnološka i folkloristička građa HAZU: zaštita / obrada i kritičko objavljivanje*» («Етнологічна і фольклористична діяльність ХАНМ: становлення / збереження і критичний огляд») було залучено цілу когорту молодих і перспективних співробітників – асистентів Якшу Примораца, Луку Шешо, Івана По-

лоньо, а також наукового співробітника Клементину Батіну. Проект очолили Майя Бошкович-Стулли (академік, голова) і Таня Перич-Полоньо (координатор). У ході роботи над підготовкою й виданням численних наукових праць у межах проекту визначалися як творчі зацікавлення, так і напрями наукової діяльності дослідників: Л. Шешо – антропологія релігії та традиційні вірування, Т. Полоньо – антропологія дитини, Я. Приморац – етномузикологія й історія.

Минулого року до збірника «*Zborniku za narodni život i običaje*» («Збірник реалій з народного життя і звичаїв») було вміщено детальний огляд архівних матеріалів Відділення. А на сьогодні в архіві наявні такі важливі фахові видання: «*Zbirka Matice hrvatske*» («Збірка Матиці хорватської»), «*Stara zbirka*» («Стара збірка»), «*Nova zbirka*» («Нова збірка»), «*Zbirka korespondencije*» («Збірка кореспонденції») і «*Zbirka fotografija*» («Збірка фотографій»). Перш ніж перейти до опису архівних матеріалів, необхідно визначити, наскільки важливими вони є для сучасної етнології та фольклористики, ураховуючи той факт, що дослідження охоплюють усі важливі наукові сфери й методологічні прийоми. Однак не слід забувати, що при записуванні текстів фольклористи, вивчаючи питання функціонування в певному окремому осередку, уважали за потрібне ретельно їх редагувати, «покращувати», що істотно впливало на справжній, первинний вигляд матеріалів.

В архівах Відділення етнології ХАНМ наявні дослідження того прошарку культури, який зазвичай називається традиційною культурою. Науковці вже на момент написання чи безпосередньо після завершення роботи усвідомлювали, що ця локальна культура швидко змінюється, і притаманні їй елементи, крім звичаїв, пісень і обрядів, відходять із повсякденної практики. Дослідники в цьому напрямі доходять висновку, що традиційна культура зникає під тиском сучасної міської культури. Згадаймо, що традиційну культуру села

вже при А. Радичу було класифіковано, поділено на народну й «домашню», власну та місцеву, на протигагу культури урбаністичній. Саме на таких засадах ґрунтувалася культурно-історична етнологічна школа під керівництвом Мілована Гаваці і Бранимира Братанича, подібних напрямів дослідження до 60–70-х років ХХ ст. дотримувалися також хорватські фольклористи. Їхніми інформантами були поодинокі літні люди із сільської місцевості, адже треба було отримати якомога більше відомостей зі спогадів респондентів про стан тієї самої локальної традиційної культури і на базі цих фактів реконструювати її в тому класичному, «передіндустріальному» вигляді. Проте етнологи, які себе зараховували до культурно-історичної етнологічної школи, часто не мали за мету переміщення цієї «реконструкції культури» саме в потрібний конкретний історично-часовий контекст. Побутувала думка, що передіндустріальна, переважно неписьменна, культура стає більш статистичною, ніж індустріалізована міська, відтак вона зазнавала неістотних змін протягом століть.

Наприклад, поширеною була думка, що традиційні народні вироби та звичаї, які в одному місці й на одній території зафіксовано у ХХ ст., у схожому форматі існували вже з ХVІІІ ст., а можливо, ще раніше, із часів переселення слов'янських племен у середньовічну, іллірську, добу тощо. Подібна методологія, сформована з позицій історичної ретроспективи, зазнала істотної критики, оскільки серед етнологів культурно-історичного напрямку найчастіше не існувало науково обґрунтованого критичного ставлення до історичних джерел та історіографічних показників. Через це чимало запропонованих ними висновків можна вважати недоведеними з історичного погляду чи недостатньо аргументованими через певні маніпуляційні дії з історичними джерелами.

Показовим у цьому відношенні є інститутське видання «*Narodna umjetnost*» («Народна творчість»). Упродовж 1968–

1981 років вийшли друком чотири монографії, присвячені таким регіональним областям, як Сінський край, передмістя Нижньої Стубіци, острів Брач і Зларин, аналіз географічних, топографічних, етнологічних й етнографічних реалій яких з інтердисциплінарних дослідницьких позицій з'єднали історики, етнологи та фольклористів.

Від початку 1990-х років колектив етнологів з Інституту продовжив роботу над підготовкою тематичних і регіональних монографій, присвячених аналізу питань хорватської традиційної культури від другої половини XIX і до першої половини XX ст. Подібними дослідженнями займалися також історики й етнологи з інших наукових установ.

Увага до традиційної хорватської культури в XIX–XX ст. не мала обмежуватися лише згаданими здобутками на етнологічній та фольклористичній ниві. Із сучасного погляду така тематика може з повним правом функціонувати як частина національної культурної історії, адже йдеться про колишню культуру нижчих верств населення, що поступово зникає з кола інтересів етнологів. Вона цікавить більше культурологів, особливо тих, які розглядають «нову історію» відповідно до постулатів відомої школи Брауделя, що передбачає вивчення історії менталітету, історичної антропології, екоісторії та схожих субдисциплінарних напрямів. Архівні матеріали, які зберігаються в академічному Відділенні етнології, – найкраще джерело для подібних мікроісторичних розвідок. Попри всі названі недоліки, вони насамперед мають незаперечну документальну цінність. З-поміж етнологічних, фольклористичних та історичних досліджень для різних інтердисциплінарних студій можуть бути залучені і ці архівні матеріали. Не варто залишати поза увагою їх антропологічну цінність, відтак оприлюднення цього матеріалу – одне з важливих завдань майбутніх проектів, реалізацією яких має займатись академічне Відділення етнології.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bausinger H.* Volkskunde. Von der Altertumsforschung zur Kulturanalyse. – Darmstadt ; Berlin : Carl Habel Verlag, 1972.
2. *Bošković-Stulli M.* Pjesme, priče, fantastika. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske ; Zavod za istraživanje folkloru, 1991.
3. *Bošković-Stulli M.* Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze. – Zagreb : Matica hrvatska, 1997.
4. *Bošković-Stulli M.* Usmena književnost // Povijest hrvatske književnosti / ur. Slavko Goldstein i drugi. – Zagreb : Liber ; Mladost, 1978. – S. 7–353, 641–657.
5. *Delorko O.* Narodne lirske pjesme. (Pet stoljeća hrvatske književnosti). – Zagreb : Zora ; Matica hrvatska, 1963.
6. *Kiš Z.* Keltski tragovi u tradiciji sv. Martina i njihov odraz na hrvatskom prostoru // Narodna umjetnost. – 2000. – N 37/2. – S. 109–120.
7. *Lozica I.* Hrvatski karnevali. – Zagreb : Golden marketing, 1997.
8. *Lozica I.* Luj Leže, Slovenska mitologija // Narodna umjetnost. – Zagreb, 1987. – N 32. – S. 274–275.
9. *Marjanić S.* Vještičje psihonavigacije i astralna metla u svjetovima hrvatskih predaja kao (mogući) aspekti šamanske tehnike ekstaze (i transa) // Studia ethnologica Croatica. – 2005. – N 17. – S. 111–169.
10. *Marks L., Lozica I.* Finitis decem lustris. Pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu // Narodna umjetnost. – 1998. – N 35/2. – S. 67–101.
11. *Marks L.* Usmena tradicija o Zagrebu u šenoinom djelu // Umjetnost riječi. – 1998. – XLII. – S. 25–41.
12. *Marks L.* Vekivečni Zagreb. – Zagreb : AGM, 1994.
13. *Prica I.* Mala europska etnologija. – Zagreb : Golden marketing, 2001.
14. *Prica I.* The Full Circle of the Century: Ethnographic Realism in Croatian Ethnology of the Late Nineteenth and the Late Twentieth Centuries // Narodna umjetnost. – 1996. – N 33/2. – S. 265–283.

SUMMARY

The article deals with particular topics and research activities of Croatian investigators, folklorists, including scientists of the Croatian Academy of Sciences and Arts. The author aims to show the history of this academic institution in retrospective.

Leading researchers of Academy represented one of the brilliant scientific publications that was published in the late 19th century – «A collection on the basis of materials of traditional literature of 1888», known as «Odbor za narodni život i običaje» («A collection of national life and traditions»). This event became significant and described as the final stage of formation of the modern Croatian ethnology and folklore. Academic ethnological Commission made a great contribution to the work development of Croatian folklore from the very first day of its existence.

The commission's work was due to the need for systemic ethnological and folkloristic studies, the participants of the Commission dedicated its activities documenting collections of archival materials related to the people's life, rites and customs of the Croats. In different regions of Croatia a considerable amount of research, particular emphasis on finding materials about ancient folk customs (the preparation of textiles, folk crafts and sacral architecture) were made. Since 2002, the Department of Ethnology begins the modernization of the Croatian Academy of Sciences and Arts. While working on the preparation and publication of numerous scientific works, appear such investigators as: L. Shesho – anthropology of religion and traditional beliefs, T. Polonjo – anthropology of childhood, Ya. Primorats – ethnomusicology.

Keywords: specialist in folklore functions of folklore, cultural anthropology.